

a I 727748 a ✓

59906

LJUBL.

59906

M. j. / 45.

030032684

J. R.: (us)

Nemški Schulverein in Slovenci na Kočevskem.

Do 60. let preteklega stoletja so živeli nemški Kočevarji skoraj neopaženi v svojem kotu. Malokdo, ki je živel dalje od Ljubljane, je imel kaj več znanja o tem ljudstvu, ki životari na skopih kraških tleh sredi ogromne gozdne veleposesti kneza Auersperga. Šele študije njegove govornice po prof. K. J. Schroeerju l. 1867. so opozorile nemški svet tudi na mali otoček tedaj vsemogočnega nemškega naroda. To odkritje je bilo tembolj dobrodošlo, ker so se začela ob istem času kranjskemu nemštvu, ki je dotlej slonelo zgolj na maloštevilnih veleposestnikih in plemičih, po napredujoči demokratizaciji izmikati tla; saj je število preprostih kočevskih kmetov dalo kar dve tretjini vseh Nemcev na Kranjskem.

Nemški liberalizem, ki je odrekal nenemškim narodom v Avstriji enakopravnost v vseh panogah javnega življenja, samo da zasigura Nemcem vladu v državi za vselej, si je odslej z vso vnemo prizadeval, da pomore preko Kočevarjev nemški oligarhiji na Kranjskem zopet na noge. Okvir tega koledarja bi bil prekoračen, ako bi se hoteli ustavljati na vseh poljih, ki so prišla pri tem v poštev. Pomuditi se hočemo le ob eni panogi, to je šolski, ki je v njo morala — na kranjskih tleh — poseči tudi naša Družba sv. Cirila in Metoda, katere duševni oče, gospod Ivan Vrhovnik, župnik v pokopju, je dosegel letos 75 let z delom in uspehi obilno blagoslovljenega življenja. Ta enostranska slika pa

bo vendar toliko jasna, da bo mogoče spoznati v vse potankosti način in pota, ki se jih je posluževalo nemštvo.

Prvi lepi dar je prišel mali peščici Kočevarjev v obliki državne nižje gimnazije v Kočevju. Dobili so jo leta 1872., ko je bilo nemštvo na vrhuncu svoje moči in je zapostavljanje Slovanov doseglo najvišjo mero. Kaj je pomenila za Kočevarje, ki jim je dotlej primanjkovalo duševnih delavcev, bi bilo odveč razpravljati. Na to gimnazijo je prišla službovat iz nemške Avstrije vrsta profesorjev, ki si je pridobila za obči podvig kočevstva nemalih zaslug. Omeniti hočemo le troje glavnih imen: B. Knapp, J. Obergföll in P. Wolsegger. Velenemško prenapetost prvega nam je klasično opisal Janez Trdina v svojih »Bahovih huzarjih« z reške gimnazije pod imenom Bena Hukepak. Na predlog Benedikta Knappa je bil v kočevskem mestu ustanovljen otroški vrtec z nalogo, da pripravlja deco slovenskih delavcev za nemške šole, pod njegovim vodstvom je v tujini obogateli Kočevar Janez Stampfl leta 1880. izdal ustanovo za 47 kočevskih srednješolcev in visokošolcev. On je tudi bil, ki je uvedel bojno društvo »Deutscher Schulverein« na Kočevsko. Obergföll in Wolsegger sta si pridobila mnogo zaslug tudi v raziskavanju kočevske zgodovine.

Kakor povsod na Kranjskem, tako so tudi redko naseljeni kočevski kraji imeli tedaj še prav malo osnovnih šol, saj je bila šele 1869 upeljana splošna šolska obveznost. Težak je bil ta prehod od duševnega varuštva do smotrenega razmaha prave ljudske prosvete in vzgoje, zato so šole v okviru deželnega gospodarstva a državnega strokovnega nadzorstva rastle kaj počasi. Leta 1870. je imela Kranjska skupaj 204 javne osnovne šole z 276 razredi, do leta 1880., torej po desetih letih nove šolske ere, pa se je število šol dvignilo za 50, število razredov pa za 138; poleg tega je bilo še 10

zasebnih in 25 zasilnih šol, torej skupaj 289 šol. Kljub temu so kranjski Nemci, ki so tedaj po uradnem ljudskem štetju šteli 6.2% vsega prebivalstva dežele, že imeli 17 šol z nemškim učnim jezikom ali 6.6% vseh osnovnih šol.

Ta tempo pa Nemcem ni bil po godu. Zato so z velikim veseljem sprejeli leta 1880. vest o posebnem nacionalnem šolskem društvu. Čim je bil »Deutscher Schulverein« ustanovljen, že je obrnil svojo pozornost na jezikovni otok Kočevarjev. V avgustu 1881 je po prizadevanju B. Knappa dobilo kočevsko mesto že svojo podružnico tega bojnega društva. V prihodnjem letu pa je Schulverein najprej ustanovil v Kočevju lesno-obrtno šolo, ki je bila kmalu podržavljena, a svojega namena ni mogla doseči v najmanjši meri: en strokovni učitelj je imel po dva učenca, medtem ko je sosednja Ribnica s svojo svetovnoznano suho robo ostala brez take šole.

Istočasno si je stavil Schulverein nalogo, da zatakne sicer prostranemu, a redko naseljenemu kočevskemu jezikovnemu otoku mejne kole čimdalje ven na slovenska tla. Vrgel se je na točke, kjer ni bilo zakonito predpisanih pogojev, da bi zrastle deželne osnovne šole nemškega učnega jezika, in tam s svojimi društvenimi šolami razpredel kakor velika hobotnica lovke proti slovenskim hišam in družinam.

Leta 1881. je Schulverein kupil hišo na vino-rodnem Maverlenu, jo preuredil in otvoril s prihodnjim šolskim letom prvo društveno nemško šolo na Kočevskem. Kako daleč je bila ta šola izpostavljena na slovenska tla, nam priča dejstvo, da ni mogla biti nikoli podržavljena, ker kljub silnim naporom ni nikdar dosegla predpisanega števila otrok. Na sosednjem Ovčjaku je zrastle 1885 druga schulvereinska šola; ker je najvišji prispevek zanjo prišel iz daljnega mesta Mainza, je nosila ime »Mainzer Hof«. Stavbišče za šolo v Grča-

ricah je 1883. kupil J. Stampfl, poslopje je sezidal Schulverein. Na Škrilu je društvo ustanovilo šolo leta 1888., da germanizira kraje nad Kolpo. Pred vojno je tu n. pr. služboval učitelj S., ki je prisegel, da v svojem življenju ne zine slovenske besedice in če so slovenske matere hotele vpisati svojo deco v to šolo, so si morale poiskati nemškega tolmača. Temu primerno se je razšopirila nemščina tudi v župni cerkvi na sosednjem Zdihovju.

Drugačen je bil postopek Schulvereina tam, kjer so šole že imeli. Na meji Suhe Krajine stoječa mešana vas Smuka se je 1879. v šolskem oziru odcepila od Starega loga, lastno šolsko poslopje pa je dobila leta 1882.; dočim je dežela prispevala 400 goldinarjev, je pa dal Schulverein tisočak pod pogojem, da bo učni jezik izključno in vedno nemški. V Poljanah blizu dolenskih Toplic so dali Schulvereinovci iz kočevskega mesta pobudo, da se šolsko poslopje predela. »V ta namen je dal Schulverein 1000 gld., ki jih občini ni treba vrniti, niti plačevati obresti, dokler ostane učni jezik izključno nemški«, tako piše o. Florentin Hrovat. Posledice te schulvereinske politike so se kmalu pokazale tudi v cerkvi: še 1885. so bile v Poljanah pridige vsako drugo nedeljo slovenske, pred vojno pa se je slišala slovenska beseda le še ob Marijinih praznikih v božjepotni podružnici na Griču.

Tudi v notranjosti kočevskega jezikovnega otoka je bilo opazati po ustanovitvi Schulvereina v šolski politiki veliko živahnost. Kjerkoli se je kak del občine odločil, da si ustanovi šolo, vselej se je sezidalo poslopje ali na stroške ali vsaj ob izdatni podpori Schulvereinovi. Mnogokje so bile občine deležne celo osebnih podpore avstrijskega cesarja samega, saj je ta vselej rad poudarjal, da je nemški knez. Mnoge šole so zvišale število razredov; pri razširjenju prostorov v ta namen je bila schulvereinska podpora vselej na razpolago. Pa

tudi sami Kočevarji so pokazali včasih mnogo požrtvovalnosti: v Svetlem potoku je n. pr. obstojala ustanova nekega domačina, iz katere so dobivali šolarji vsa potrebna učila.

Važno razdobje v zgodovini šolstva na Kočevskem pomeni leto 1890., ko je zadeva šole v Dragi zainteresirala i nemški Dunaj i slovensko Ljubljano (deželni zbor). Leta 1880. so ugotovili v Bajtah, to je v občinah Dragi in Travi, le 16,2 % ljudi nemškega občevalnega jezika, in vendar se je radi te male manjšine morala v dobi 1879—1883 vsa župnija podvreči skoraj čisto nemškemu šolskemu pouku. Ko so potem hoteli šolo razdeliti na slovenski in nemški oddelek in se je pokazalo, da nemških otrok ni dovolj, so napravili slovenski nižji, a nemški višji oddelek. Seveda učni uspehi v taki šoli niso mogli biti povoljni. Zato je l. 1886. imenovani okr. šolski nadz. Josip Komljanec, profesor slovenščine in katehet na kočevski gimnaziji, vpeľjal pretežno slovenski učni jezik. Toda nastopil je nemški bojni aparat in nadzornik je bil l. 1889. nenadno odstavljen na direkten ukaz naučnega ministra z Dunaja. (Glej članek »Boji za Drago«.) Tudi učitelj v Štalcarjih, ki se je hotel ozirati na velik del nemščine nezmožnih otrok, bi bil kmalu odpuščen iz službe.

Doslej je bilo vse šolstvo kočevskega političnega okraja, kakor drugod, v rokah enega okrajnega šolskega nadzornika. Leta 1890. pa je zadeva dragarske šole dala vladi povod, da je okraj razdelil na dvoje nadzorništev, slovensko in nemško; leto pozneje se je delila tudi okrajna učiteljska knjižnica.

Šola v Dragi je prišla s tem z dežja pod kap; bila je razdeljena na slovenski in nemški oddelek z obligatnim poukom drugega deželnega jezika, imela pa je za oba oddelka enega učitelja, a — dva nadzornika. Spočetka so bili učitelji Slovenci, po silni gonji, ki jo je vprizorilo nemštvo, pa je postal

položaj vsakega Slovenca nemogoč, umaknili so se od Schulvereina podpiranemu Nemcu. Ko pa je stopilo na dan vprašanje, da se šola razširi na dva razreda in dobi za učitelja tudi enega Slovenca, tedaj so si po nemških mahinacijah Travljanzi ustanovili brez oblastnega dovoljenja brž lastno enorazrednico in s tem odvrnili »slovensko nevarnost« v Dragi. Naščuvani od učitelja so otroci nemškega oddelka slovensko deco vedno pretepevali, odraslim pa kričali »Heil«. Da, par let pred vojno Nemci tudi z deželno nemško šolo niso bili več zadovoljni in so otvorili v Dragi poseben schulvereinski razred; l. 1913. je bila v pripravi tudi schulvereinska šola v Srednji vasi pri Travi. Silni pritisk vladnega, schulvereinskega in Auerspergovega aparata na »Bajtarje« se kaže posebno jasno v tem, da so leta 1910. naštehi med tamošnjim našim ljudstvom 52,8 % ljudi nemškega občevalnega jezika. Ker pa nemščine v resnici le ni bilo mogoče udomačiti, je dragarska cerkev ostala vendar vedno slovenska. Pač pa se je posrečilo Nemcem dobiti v roke obe občini in jih držati s pomočjo vinarških davkoplačevalcev=volilcev iz kočevskega mesta vse do poloma.

Že slučaj odstavitve nadzornika Komljanca leta 1889. je pokazal, da je imela dunajska vlada s kranjskimi Nemci prav tesne neposredne zveze. To razmerje med uradno Avstrijo in bojnim nemštvom je postalo od leta do leta intimnejše in tako je rasel našim Nemcem vedno večji pogum. S podvojenimi silami so se vrgli na germanizatorno delo posebno znamenitega leta 1908., ko so si dne 4. januarja ustanovili Nemški narodni svet za Kranjsko. In avstrijska vlada je vsa stremljenja krepko podpirala (20. IX. 1908); z vso uslužnostjo je rešila vsak predlog, ki je prišel iz nemških vrst.

Ker se je sistemiziranje posebnega nemškega okrajnega šolskega nadzornika l. 1890. prav dobro obneslo — prvi nadzornik je bil ravnatelj Wolseg-

ger, kot eden zadnjih je tod paševal Rudolf E. Peerz — so l. 1909. dobile kranjske nemške šole celo posebnega deželnega šolskega nadzornika v osebi profesorja dr. Albina Belarja. Oba nadzornika sta bila zvesta, od države plačana izvrševalca vseh teženj nemških bojnih organizacij. Pred interesi njune germanizujoče šolske politike so morali slovenski šolski nadzorniki, oziroma šolski sveti vselej upogniti hrbet. Kako daleč je segalo njuno delo, nam kaže vprašanje slovenske šole na Uršnih selih pri Toplicah, ki ni moglo priti do rešitve. Da je šlo to zaviranje tem lažje izpod rok, je imela sosednja slovenska šola na Šici za nadučitelja Nemca R. Medtem pa se je prav natihoma ugnezdila v sosednjih kočevskih Lazih nemška šola z blestečim napisom: »Rosegger-Schule«. Slične ponemčevalnice so dobile nezakonitim potom tudi Rodine in Vrčice in odtegovale sosednjim slovenskim šolam same slovenske otroke kljub ponovnim obljubam prof. drja. A. Belarja, da te šole slovenskih otrok ne bodo sprejemale. Obstojala je že nevarnost, da dobijo nemške šole tudi še zidanice v Kotu nad Semečem kakor tudi krošnjarske vasi okoli nekdanjega gradu Kostela; agitacijo za tako šolo v Kostelu so čutili naši krošnjarji tam v nemškem Gradcu, kjer so se od njih zahtevale kar članske legitimacije Schulvereina.

Medtem, ko so bogato založena nemška društva Schulverein, Roseggerjev dvomilijonski fond, ljubljanski Schulkuratorium, Krainischer Schulpfennig in ne med zadnjimi Kranjska hranilnica, pridno sipala denar po kočevskih krajih — v letih 1880—1890 je n. pr. Schulverein samo za Maverlen in Ovčjak izdal preko 60.000 kron denarja, l. 1913. pa je imel v 12 krajih svoja poslopja in zemljišča — so pa mogle l. 1885. ustanovljena naša šolska Družba sv. Cirila in Metoda in njene okoli Kočevja ležeče podružnice (Črnomelj, Novo mesto, Ribnica) s svojimi skromnimi sredstvi prav redko

kje poseči, da zajeziijo prodiranje nemštva: l. 1909. je CMD sezidala šolo v Rožnem dolu, l. 1910. pa podprla zidanje v Čepljah, kamor se je moral preseliti iz Nemške loke slovenski oddelek. (Bližnji Spodnji log je že l. 1893. prešel iz področja slovenskega šolskega nadzornika v oskrbo nemškega.) Dijaštvo Ribnice, Ljubljane in Novega mesta pa je odprlo v kočevskem mestu, v Loki in Novem kotu, pa v Zagozdcu in Dobljičih javne ljudske knjižnice.

Tudi znotraj samega kočevskega jezikovnega otoka so radi izseljevanja Kočevarjev in podviga industrije (premogovnik) slovenske narodne manjšine čedalje bolj rastle — l. 1908. je bilo v Dolgi vasi že preko 35 slovenskih posestnikov, a v Livoldu 27 — in prihajale z zahtevami po slovenski šoli in pridigi. Prošnje za slovensko šolo za mesto in okolico, ki so jo podpisali starši dobre stotine otrok, je okrajni glavar vzel iz rok slovenskega okrajnega šolskega nadzornika in porabil vse načine moralnega pritiska, da bi akcija zastala. K uradnemu zaslišanju je prišlo vendar 18 strank, ki so zastopale 38 otrok; v oktobru l. 1913. je bila zadeva na dnevnem redu deželnega zbora (A. Ribnikar). Glede Roga, kjer se je sredi Auerspergovih gozdov naselilo okoli velike parne žage številno ljudstvo, je prišla na pobudo Schulvereinovo sama vlada na misel, da se ustanovi nova šola. Ko so pa tamošnji delavci izrekli željo, da bodi šola slovenska, jim je novomeški okrajni glavar odgovoril, da potem sploh ne dobijo nič; in pri tem je tudi ostalo, samo da ni dobil kočevski otok »madeža« v obliki slovenskega otočiča.

Ob dragarski zadevi je bil l. 1890. stavljen v deželnem zboru predlog, naj se na Kočevskem preišče, koliko slovenskih otrok je všolanih v nemške šole. Nemci so seveda glasovali proti. Ob zahtevi po slovenski pridigi v kočevskem mestu je kočevarska nejevolja narastla tako daleč, da je

sprožila prestopanje v evangeljsko cerkev. V Dolgi vasi ustanovljeno slovensko prosvetno društvo so onemogočili na ta način, da so uprizarjali cele poboje. Rezultat te združene nemško-nacionalne in vladne politike na Kranjskem je bil, da je l. 1916. prišla na vsakih 872 Nemcev na Kranjskem po ena nemška šola, a slovenska šele na vsakih 1288 Slovencev. Ob prevratu l. 1918. je stalo na Kočevskem 37 nemških šol s 66 razredi, od tega 6 privatnih z 12 razredi. Znatne tamošnje manjšine Jugoslovcnov pa so bile prisiljene pošiljati svojo deco v nemške šole; da slovenščina in slovenski človek tudi v uradih nista imela nikakih pravic, ni potrebno dalje razlagati. Na vsem je ležal kakor mora avstro-nemški sistem, seveda ob nemali krivdi naše nesložnosti

Ob priliki dragarske debate je izrekel dr. Ivan Tavčar dne 4. novembra 1890 v deželni zbornici med drugim te-le besede: »Takega deželnega predsednika, kakor bi si ga mi želeli, do sedaj zemlja še ni rodila in ga morda v petdesetih letih še rodila ne bode!« Nato je vodja Nemcev odvrnil: »Če g. poslanec veruje, da se bo v 50. letih pojavil na sedežu deželnega predsednika Mesija, kakršnega si on želi, se po mojem mnenju moti.« Tu se je dr. Tavčar svojega prorokovanja ustrašil in ga popravil z medklicem: »Recimo v 100 letih!«, nakar ga je zavrnil govornik: »Jaz sem prepričan, da se te ne bo nikoli zgodilo.« Ni pa minilo polnih 28 let in isti dr. I. Tavčar se je kot mestni župan ljubljanski dne 29. oktobra 1918. v seji občinskega sveta poklonil pravkar rojeni državi svobodnih Slovencev, Hrvatov in Srbov, dva dneva pozneje pa je celo sam v svoji osebi sedel v palači bivšega deželnega predsedstva kot poverjenik Narodne vlade SHS za Slovenijo.

Z enim udarcem je bil zdaj presekan tudi boj slovenstva z nemštvom na Kočevskem. Naše ljudstvo, ki se je udajalo strahovanju Auerspergovih

logarjev in prilizovanju schulvereinskih učiteljev, se je oddahnilo za vselej: dobilo je tudi ono, kar mu gre po božjih in človeških postavah.

Porabljeni viri: Florentin Hrovat, Novomeško okrajno glavarstvo, Lj. 1885. — Št. Tomšič, Fr. Ivanc, Kočevsko okrajno glavarstvo, Lj. 1887. — Slovenski branik. — A. Beg, Kočevski jezikovni otok, Lj. 1911. — Laibacher Schulzeitung. — Deutscher Kalender für Krain. — Gottscheer Kalender. — Obravnave dež. zborni. l. 1890. in l. 1913. — Avstrijska uradna statistika.

Ponatis iz KCMD 1930, 62-73.

NARODNA IN UNIVERZALNA
KNJIJNICA

00000476873

